

AZ AKTÍV ÉS PASSZÍV ZENEHALLGATÁSI MÓDOK KÖZÖTTI LEHETSÉGES KATEGÓRIÁK

(A kép forrása: babaszoba.hu)

A zenehallgatás mint zenei tevékenységmód

A zenehallgatás az egyik legkedveltebb kikapcsolódás, szabadidős tevékenység. Napjainkban szinte az összes zeneműhöz bárki hozzáfér az ingyenes videómegosztó csatornákon, előfizethet internetes, zenét kínáló oldalakra. Míg a 19. század végéig csak hangversenyeken, operaházakban, szalonokban, szabadtéri pavilonokban hallgathattak zenét az emberek, mára a gépi zene hallgatása került túlsúlyba. Megváltoztak tehát a zenehallgatási szokások.

A zenehallgatás történhet úgy, hogy felvételtől szól a zenemű, illetve élő előadásban élvezzük a darabot. A számítógép, telefon, és egyéb technikai eszköz segítségével lejátszott zenét mi választhatjuk. Kétségtelen, hogy az élő előadás élményét nem múlhatja felül a gépről játszott zene, hiszen mi is részesei vagyunk az eseménynek, előttünk bontakozik ki a mű. Azonban nem csak a hangversenyen, az Operaházban, és egyéb kulturális helyszíneken valósulhat meg az élőzene-hallgatás. Az ének-zene órákon a tanár által bemutatott népvagy műdal, zenei szemelvény a legtisztább, legközvetlenebb zenehallgatási tevékenységmód. A tanár közvetlen visszajelzést kap a tanulóktól, de a tanulók is érzékelik a tanár reakcióit.

A zenehallgatás nem csupán azt jelenti, hogy figyelünk az előadó által tolmácsolt zeneműre, hanem más, speciális aspektusból azt is, ha előadóként magunk működünk közre. Általános esetben a zenehallgatás alatt nem a hallgató tolmácsolja a zeneművet. Azonban, ha előadóként veszünk részt egy mű előadásában, akkor hallgatjuk a saját produkciónkat, valamint ellenőrizzük azt, hogy elképzelésünknek megfelelően szólal-e meg a darab. Talán ez a zenehallgatás legnemesebb módja. Részt veszünk a zenemű megszületésében, magunk alakítjuk a zenei folyamatokat. Az előadás (és a magunk előadását figyelő zenehallgatás) történhet szólóénekekkel, hangszerjátékkal. A két, vagy több hangszerre írt művek játszása, valamint a többszólamú darabok kórusban éneklése is a zenehallgatáshoz tartozik. Ha többszólamú, több hangszerre írt művet adunk elő, az nem csak a zenei élményt, de a közösséghez tartozást is erősíti.

Laczó három különféle zenei tevékenységet ismertet, amelyek a következők: (1) reprodukció, (2) alkotás (3) befogadás. A reprodukció kategóriájába az éneklés és a kottaolvasás, a kottairás tartozik. Az alkotás az improvizációs tevékenységet foglalja magába, míg a befogadás a zenehallgatást jelenti. (Laczó 2009). A Laczó Zoltán által felállított zenei tevékenységek kategóriái véleményünk szerint átjárhatók.

A Laczó által felvázolt reprodukciót tágabb perspektívából vizsgálva valóban különválaszthatjuk az éneklést (vagy hangszerjátékot) a zenehallgatástól, azonban ha reprodukálunk egy darabot, szükséges arra is figyelni, hogyan szólal meg a zene. Véleményünk szerint a reprodukció feltételezi a zenehallgatást. Ha például éneklünk egy dalt, vagy hangszeren játszunk egy zeneművet, illetve kottaképről, első látásra szólaltatjuk meg a zenét, abban az esetben reprodukálunk. Reprodukálunk akkor is, amikor belső hallással képzeljük el a leírt hangokat, ebben az esetben csak számunkra jelenik meg képzetünkben a zene. Ha előadjuk a darabot, abban az esetben a reprodukció és a zene hallgatása, saját előadásunk figyelemmel kísérése is megvalósul.

Szintén átjárható kategória az improvizáció (alkotás) és a zenehallgatás kategóriája: az improvizálás folyamán saját ötletünk jelenik meg, hangzik el, amely reagálás egy adott zenei anyagra. Különösen fontos ez abban az esetben, ha az improvizálásban két vagy több hangszerjátékos vagy énekes vesz részt. Nem játszhatunk úgy zenét, és nem improvizálhatunk anélkül, hogy ne váljunk egyben zenehallgatóvá is. Természetesen létezhet olyan előadás, amely alkalmával az előadó nem képes figyelemmel kísérni saját tolmácsolását (kórus

lámpaláz, vagy betegség). A zenehallgatás tehát nem szűkíthető le arra a cselekvésre, ha aktív módon hallgatom a zenét, így a fent leírtak alapján ide sorolhatjuk a zenei produktum előadóját.

Mit nevezünk zenehallgatásnak?

(A kép forrása: pont-most.hu)

A zenélés, a zenehallgatás kezdete az őskorra vezethető vissza. Kelemen szerint a legősibb zenei tevékenységek a mágikus szertartások, a vadászatok, a társadalmi események alatt történhettek (Kelemen 1985. 9.). Őseink figyelték a természet hangjait, hangokkal, egyezményes ritmusokkal üzentek egymásnak, zenével, tánccal ünnepeltek. A zenehallgatás napjainkra mindennapossá vált, a rendkívül fejlett technikai eszközök segítségével bárhol és bármikor hallgathatunk zenét.

A zenehallgatás az egyik legtalányosabb emberi cselekvés (Schäfer és munkatársai 2013). A zenehallgatás fogalma azt jelenti, hogy a hallgatót valamilyen zenei hatás éri. Ez a hatás lehet sokáig megmaradó, emlékezetes, illetve felszínies. A külföldi szakirodalom szerint – köztük Mamlok, Abramo és Oliveros tanulmányai alapján – a zenehallgatás típusait két kategóriára oszthatjuk, amelyek a következők: (1) hallani a zenét, illetve (2) hallgatni a zenét (Mamlok 2017, Abramo 2014, idézi Mamlok 2017, Oliveros 2015, xxii., idézi Mamlok 2017). Az idegen nyelvű szakirodalom az említett kategóriák mellett használja az aktív és passzív zenehallgatás fogalmát is. A magyar szakirodalom túlnyomó részt az aktív és passzív zenehallgatás fogalmat használja, de néhány tanulmányban megjelent már a kreatív zenehallgatás kifejezés is.

Az aktív zenehallgatás

Aaron Copland zeneszerző
(legacyprojectchicago.org)

A zenehallgatás fogalmát nehéz meghatározni, ezért is találunk kevés példát a magyar és külföldi szakirodalomban. A tanulmányok az aktív, illetve a passzív zenehallgatás jellemzőit mutatják be. Az aktív zenehallgatás definícióira lássunk néhány példát. Laczó szerint a zenehallgatás olyan folyamat, amely a zenei anyag összetettségét, bonyolultságát tükrözi. Olyan tevékenység, amikor a hallgató koncentrálna követi a zenei folyamatokat, képes belehelyezkedni a mű hangulatába. A zenehallgatás *„nagyon komoly tudati aktivitás, a szellemi energiák mozgósítását kívánja meg”* (Laczó, 1987. 109), a zenehallgatás folyamata rendkívül összetett, bonyolult (Laczó, 1987. 7.). Dobray szerint a művészeti élmény *„nagyon komplex tudattartalom, illetve lelki állapot”* (Dobray 1983. 11.). Abramo szintén kiemeli azt, hogy a zenehallgatás alatt figyelmet szentelünk a különféle zenei rétegeknek, zenei alkotóelemeknek. Abramo meghatározása megerősíti Laczó és Dobray véleményét: a zenehallgatás megköveteli az elmélyült gondolkodást (Abramo 2014, idézi Mamlok 2017). Kratus szerint az aktív zenehallgatás olyan kreatív tevékenység, amely alatt a hallgató egyedülálló módon személyes zenei tapasztalatot szerez (Kratus 2017), Dunn is leírja azt, hogy *„a kreatív zenehallgatás aktív folyamat, amely tartalmazza a zeneműre adott egyedi, megismerő-megértő, és érzelmi reakciót”* (Dunn 1997).

Az ismertetett megfogalmazások tehát jelzik azt, hogy a zenehallgatás összetett feladat, a hallgatónak is tevékenyen részt kell vennie a folyamatban. A zenéhez kíváncsi és értő módon kell közeledni. Kivételként Aaron Copland zeneszerző szavait idézzük: „*A zeneszerző számára a zenehallgatás teljesen természetes és egyszerű folyamat. Így kellene lennie mindenki számára*” (Copland, 1957. [viii]). Egy zeneszerző egészen más módon közelít a zenéhez, azt rögtön komplex formájában hallja, kottakép esetén látja is.

A passzív zenehallgatás

(A kép forrása: hazipatica.com)

A felszínes zenehallgatás arra korlátozódik, hogy a hallgató csak hallja a zenét, de nem figyeli a zenei folyamatokat, ezt passzív zenehallgatásnak nevezzük.

A passzív zenehallgatás alól nem tudjuk kivonni magunkat. Zenét hallunk akarva-akaratlanul a bevásárlóközpontokban, az autókban, a rádióban, a televízióreklámok, szignálok könnyen megjegyezhető dallammal jelentkeznek be. Zenével jelez a telefon (ma már nem csörög), ha hivatalos ügyben telefonálunk, a hívásvárakoztatás alatt is valamilyen dallam szól. Ugyanígy szól a zene a fitnesztermekben, az irodákban, a tanóra kezdetét-végét dallamcsengő jelzi. Utazáskor az emberek mobiltelefonról hallhatnak zenét. A mindenhol jelen lévő zene „*válogatatlanul*” ér minket (Laczó, 1984. 5.). A passzív zenehallgatást a felszínes szórakozáshoz-szórakoztatáshoz sorolhatjuk. Passzív zenehallgatáskor nem a zenére való tudatos figyelés a fő tevékenység – háttérzeneként szól, vagy unaloműzésnek egy hosszabb utazás, várakozás, háztartási munka, másoknál tanulás alatt. A passzív zenehallgatás alatt a zenei

anyag gyakran véletlenszerű, hiszen nem szabályozzuk, hogy mi szól a boltban, mit kínál a rádió, mit vett fel a hallgató a telefonjára. Nem gondosan megválogatott művészi zenéről van tehát szó. A hallgató sokszor nincs is tudatában annak, mit is hallott. A passzív zenehallgatás tehát jóval súlyozottabban van jelen az életünkben az említett okok miatt. Szőnyi Erzsébet szerint életünkre „*vastag függönyként borul a zene*” (Szőnyi, 1984. 5.), Laczó Zajkulisszának nevezi a jelenséget (Laczó, 1984. 5).

A könnyen fogyasztható háttérzenének egészen más a célja, mint egy zenei műalkotásnak: pusztán szórakoztatni akar, ellazítani, hatni a közérzetre, a hangulatra. Ugyanez a szórakozási szándék akkor is megjelenik, amikor valamilyen közösségi esemény részesei vagyunk: bálokon, éttermekben stb.

Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a passzív zenehallgatás is lehet pozitív hatású. Egy-egy motívum, hangszerelési ötlet, dallam, ritmika megragadhat az emlékezetben, később késztetést érzünk arra, hogy újra meghallgassuk az adott zenét. Más esetben (például a filmekhez, színművekhez társított zenéknél) a képi, színpadi világot kötjük össze a hallott zenével. Nem tarthatjuk véletlennek ezért azt, hogy a lemezkiadók kínálatában számos filmzene szerepel.

Az aktív és passzív zenehallgatás közötti kategóriák

Kodály Zoltán és a köröndi gyerekek
(csodaceruza.hu)

Az aktív és passzív zenehallgatás jellemzőinek bemutatása után felvethetjük azt a kérdést, hogy valóban csak az említett kétféle zenehallgatási mód létezik-e. Ha van átjárható út a zenehallgatás két típusa között, abban az esetben milyen szempontok szerint alakíthatunk új fogalmat a köztes kategóriára?

Ismeretes, hogy a magyar gyermekdalokat körjátékkal is éneklék a gyermekek, maga Kodály is szorgalmazta ezt a fajta előadásmódot. Az éneklés alatti, a tempótartást megkönnyítő mérőt járás vagy tapsolás is ellentmond annak, hogy csak a zenére figyel a gyermek. Szintén bevett gyakorlat az óvodások és kisiskolások zenei foglalkozásai alatt az, hogy a zene hallgatása alatt rajzolhatnak. A zenehallgatás alatti rajzolás egyfajta lehetőséget kínál arra, hogy a gyermekek elképzeljék és társítsák zenét, ez holisztikus élményt nyújt, növelheti a zene megértésének intenzitását (Yo-Ju Han 2016).

A kreatív zenehallgatás

(A kép forrása: kokas.hu)

A Kokas-módszer és a zeneterápia egyaránt épít arra, hogy az órán részt vevők a hallgatott zene alatt mozgással, improvizatív táncsal fejezzék ki a muzsika által keltett érzelmüket (Deszpot 2009). A zeneterápia három fajtája közül a komplex terápia sorolható az olyan tevékenységek közé, amelyben a zenehallgatás és egy másik, egyéb cselekvés egyszerre zajlik. A komplex terápia alkalmával a zene által kiváltott élményeket mozgással, táncsal, rajzolással, festéssel, egyéb

tevékenységgel is kifejezik a csoport tagjai, valamint beszélnek a megélt érzésekről (Urbánné, 2005).

A fentebb ismertetett esetekben a zenéléssel, zenehallgatással egyidejűleg olyan cselekvés zajlik, ami nem zenei megnyilvánulás. Ezt a fajta zenehallgatást **kreatív zenehallgatásnak** nevezhetjük. Az MTA és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem 2014 óta végez módszertani kutatásokat, amelyek célja az ének-zene tanítás módszereinek, eszközrendszerének megújítása. Az Aktív Zenetanulás Munkacsoport módszertani fejlesztése két modellben történik. Az első modell a zenehallgatás lehetséges tanítását is vizsgálja: „*kreatív mozgásos tevékenységek éneklés és zenehallgatás közben*” (Nemes 2016), ezek a tevékenységek azonban nem a már említett körjátékkal énekelt gyermekdalok. A második modell a Kokas-módszer eredményeit építi az ének-zene órákba. Mindkét modell a mozgás élményét is adja a zenehallgatás, éneklés mellett. Nemes beszámoló előadásában elhangzott, hogy „*a mozgással kísért zenehallgatás és/vagy éneklés serkenti a zene agyi feldolgozását*” (Nemes, 2016).

A kreatív zenehallgatás fogalmával a művek elemzését, bemutatását, majd azok eljátszását, vagy lejátszását is jelölik. 2017-től, a Magyar Állami Operaház szervezésében egy sorozatot szerveztek, *Kreatív Zenehallgatás* címmel (Kreatív zenehallgatás). Szintén a Magyar Állami Operaház szervezte Durkó Zsolt Mózes című operájához kapcsolódó *Kreatív közösségi lemezhallgatás* című eseményét.

Az *Aktív zenehallgatás* című alfejezetünkben Dunn kreatív zenehallgatásról írt gondolatát olvashatjuk (Dunn 1997). Kratus az aktív zenehallgatást kreatív folyamatnak véli (Kratus 2017). Peterson szintén kreatív zenehallgatást említ írásában (Peterson 2010). Peterson a zenehallgatót úgy jellemzi, mint aktív, kreatív zenészt, aki a zene különféle aspektusait a saját képességének és zene háttérismeretének megfelelő módon figyeli. A zenehallgató saját, kreatív döntése az, hogy milyen módon hallgatja a zenét. (Peterson 2010). Megállapíthatjuk azt, hogy az aktív és a kreatív zenehallgatás fogalmának leírása hasonló a külföldi szakirodalomban. Az ének-zene órákon a zenehallgatási tevékenységet a tanárok a nagy része a karakterek felismertetésével segíti. Azonban ez a fajta tevékenység az iskolán kívül nem működik. Kratus rámutat arra, hogy a gyermekek már úgy kerülnek az iskolai falai közé, hogy tudják, milyen módon hallgassanak zenét (Kratus 2017). Dunn szerint a kreatív zenehallgatást befolyásolhatja az iskolai képzés (Dunn 1997). A kreatív zenehallgatás fogalma a nemzetközi szakirodalom szerint az, hogy a

hallgató saját, egyéni tapasztalatot szerez a zenehallgatás során egy adott műről. Ez a folyamat azonban csak akkor jöhet létre, ha a zenehallgatás aktív módon történik.

A magyar szakirodalomban is megjelent a kreatív zenehallgatás fogalma. Falus szerint „*a befogadói kompetenciák tudatos fejlesztésével, a „kreatív” zenehallgatással*” nevelhetjük a gyermekeket értő zenehallgatóvá, amelyet a hallott zenemű megbeszélésével, feldolgozásával érhetünk el (Falus 2017). Nemes László Norbert értelmezésében a kreatív zenehallgatás a mozgásos feladatok segítségével valósul meg. A kreatív zenehallgatás a hazai szakirodalomban egyaránt jelenti az aktív zenehallgatást, amelyet megfigyelési szempontokkal segít a tanár, illetve a mozgásos cselekvéssel egybekötött zenehallgatást.

Az alkotó zenehallgatás

(A kép forrása: varazshang.hu)

Vannak azonban olyan esetek, amelyek alkalmával **két vagy több zenei esemény** történik. Az egyszerű kamarazenélés (például a gyermekek egyik csoportja énekel, a másik osztinatót tapsol, vagy egy gyermekdalt egy gyermek énekel, a másik pedig egy hangot tart énekelve, esetleg az énekléshez egy hangszer társítanak) alkalmával is több cselekvésre figyelünk. De ezt tapasztaljuk, ha kórusban éneklünk: nem csak a saját, de a többiek szólamára is figyelünk. Ha a művet a szerző zongorakísérettel látta el, a zongora játékát is követnünk kell.

Az említett példákban feltételezhető a figyelemmegosztás – multitasking képessége. Mivel több cselekvés zajlik egyszerre, valamint az egyik cselekvésre nagyobb figyelmet kell fordítani, ezért nem állíthatjuk azt, hogy a zenehallgatás aktív módon történne. De azt sem állíthatjuk, hogy a zene mintegy háttérzeneként szolgál, így passzív zenehallgatásnak sem nevezhetjük a cselekvést.

Az alkotó zenehallgatás fogalma tehát azt jelenti, hogy miközben mi magunk adunk elő egy zenedarabot, az alatt egy másik zenei cselekvést is követünk, folyamatosan reflektálunk úgy a zeneműre, mint az előadó(k)ra.

Az improvizáció különleges folyamat. Egyaránt tartozhat a kreatív, illetve az alkotó zenehallgatás kategóriába. A kreatív zenehallgatás kategóriájába akkor sorolhatjuk az improvizációt, hogyha egy dallamhoz rögtönzött (tehát nem a zenehallgatás előtt megbeszélte) egyszerű ritmusokat, ritmikai képleteket lép „ki” a tanuló. Az alkotó zenehallgatáshoz tartozhat az a cselekvéssorozat, amikor az elhangzott dallamra „válaszolunk”, énekléssel vagy hangszerrel. Míg a dallamhoz adott ritmus-improvizáció már a zenetanulás kezdetétől megvalósítható, a dallam-improvizációhoz szükséges a már meglévő zenei tapasztalat.

Hivatkozott irodalom:

Abramo, J. (2014). Music education that resonates: An epistemology and pedagogy of sound. *Philosophy of Music Education Review*, 22(1), 78–95.

Copland, Aaron (1957): *What to Listen for in Music*. McGraw-Hill Book Company, New York, London, Toronto.

Deszpot Gabriella (2009): Zenei átváltozás. Kokas Klára komplex művészeti programja, mint pedagógia és terápia. *Parlando* **LI.** 6. sz. 5-11. [on-line] <https://www.parlando.hu/2009-6-02-03-Kokas-Klara-1.htm> utolsó megtekintés 2019. 01 20.

Dobray István (1983): *A zenehallgatás feladatrendszere és módszere*. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest.

Dunn, Robert E (1997): Creative Thinking and Music Listening. *Research Studies in Music Education* 1997, 8. sz. 42–45.

Durkó Zsolt: Mózes. Kreatív közösségi lemezhallgatás <https://mazes-kreativ-kozossegi-lemezhallgatas.broadway.hu/2017-05-13-19-00> utolsó megtekintés: 2019.01. 22.

- Falus András (szerk., 2016): Zene és egészség. Kossuth Kiadó Zrt
- Kelemen Imre (1985): *A zene története 1750-ig*. Kézirat. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kreatív zenehallgatás az Erkel színházban. <https://jozsefvaros.hu/hir/5766/kreativ-zenehallgatás-az-erkel-szinhazban> utolsó megtekintés: 2019.01. 22.
- Kratus, John (2017): Music Listening is Creative. *Music Educators Journal March* 2017, 47-51.
- Laczó Zoltán (1984): *Zenehallgatás az általános iskola alsó tagozatában*. Tankönyvkiadó Budapest.
- Laczó Zoltán (1987): Zenehallgatás. In: Lukin Lászlóné – Lukin László – Laczó Zoltán: *Ének-zene 7-8. osztály*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Laczó Zoltán (2009): Zenehallgatás. OFI. <http://ofi.hu/laczo-zoltan-zenehallgatás> Utolsó megtekintés: 2019. 01 11.
- Mamlok, Dan (2017): Active Listening, Music Education, and Society. Oxford Research Encyclopedia of Education. <http://oxfordre.com/education/view/10.1093/acrefore/9780190264093.001.0001/acrefore-9780190264093-e-186?print=pdf> utolsó megtekintés: 2019. 01. 11.
- Nemes László Norbert (2016): Beszámoló előadás az „Aktív zenetanulás énekléssel és mozgással – módszerek és ezek hatásvizsgálata” c. kutatás tervezéséről. *Parlando* 2016. 5. sz. <http://www.parlando.hu/2016/2016-5/Nemes-projekt.htm> utolsó megtekintés: 2019. 01 11.
- Oliveros, Pauline. (2005). *Deep listening: A composer's sound practice*. iUniverse, Lincoln.
- Peterson Elia M (2010): Creativity in Music Listening. *Arts Education Policy Review*. CVII. 3. sz.
- Schäfer, Thomas, Sedlmeier, Peter, Städtler, Christine, Huron, David (2013): The psychological function of music listening. In: *Frontiers in Psychology*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3741536/> utolsó megtekintés: 2019. 01. 11.
- Szőnyi Erzsébet (1984): *Kodály Zoltán nevelési eszméi*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- MTA: Tantárgy-pedagógiai Kutatási Program. <https://mta.hu/tantargy-pedagogiai-kutatasi-program/mta-lfze-aktiv-zenetanulas-kutatocsoport-107087>
- Urbánné Varga Katalin (2005): Zene és terápia. In: Lindenbergné Kardos Erzsébet (szerk): *Zeneterápia. Szöveggyűjtemény*. Kulcs a muzsikához Kiadó, Pécs.
- Yo-Ju Han (2016): Expanding Music Listening Experience Through Drawing. *General Music Today*, 2016 January [on-line] https://www.researchgate.net/publication/289554487_Expanding_Music_Listening_Experience_Through_Drawing

Lehotka Ildikó szolfézstanár (Lukin László AMI, Érd) a közelmúltban fejezte be tanulmányait a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori (Debreceni Egyetem HTDI) Iskolájában. A Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társaság tagja.